

ASEDIUL CETĂȚII ORADEA (1692) ÎN MEDALISTICA BAROCĂ

Călin GHEMIȘ*,
Constantin Iosif ZGARDAN**

*„Vreți nu vreți Maiestatea sa vă va
ocroti...” (A.Dunod)¹*

THE SIEGE OF ORADEA FORTRESS (1692) IN BAROQUE MEDALS

Abstract

On the reviriment of Habsburg Empire encouraged by the victory upon turks at Vienna, in the time span between october 1691 and june 1692, Oradea is conquered by the imperial troops leaded by the general Donath Heissler. For celebrating this victory Leopold the I st, had issued three medals of different types made in bronze, silver, tin and gold. The medals are described and discussed as numismatic documents regarding the history of Oradea, being in this way the first baroque monuments which celledbrate the new town of the Habsburg Empire, on the other hand these medals marks the re-born of this important city of Partium.

Key words: baroque, medals, Oradea, siege, 1692, numismatics.

Argument

Fără îndoială evenimentul care marchează a doua jumătate a secolului XVII este înfrângerea turcilor în timpul asediului Vienei, revirimentul Imperiului Habsburgic și implicit a Ligii Sfinte va duce la o contra-ofensivă fără precedent a coaliției anti-otomane în Europa.

În această situație politică poziția Transilvaniei era una deosebit de importantă. În acest sens, un moment remarcabil în evoluția raporturilor diplomatice dintre Curtea imperială și Transilvania este misiunea iezuitului Antide Dunod în Transilvania, din 1685. Tratatul propus principelui Mihai Apafi presupunea încorporarea Transilvaniei în Imperiu precum și participarea activă la acțiunile militare ale Ligii Sfinte, refuzul Principelui transilvan îl fac pe Dunod să-și reconsidere poziția și să îl atragă de partea imperialilor pe Mihail Teleki, cancelar al Principatului la acea vreme². Dacă acțiunile diplomatice nu au dat roadele scontate, cele militare petrecute în toamna-iarna anului 1685 sub conducerea generalului Caraffa mai ales în Partium îl vor constrânge pe Principe să semneze tratatul de la Dumbrăveni prin care se obliga la plata unor sume de bani și la aprovizionarea trupelor din Partium. În iunie 1686 se semnează la Viena tratatul carea va încheia o primă fază a încorporării Transilvaniei în Imperiu, și anume trataul hallerian, urmare directă a acestuia este instalarea la Cluj și Deva a garnizoanelor imperiale dar și demararea unei politici menite să consolideze noua stăpânire.

* Muzeul Tarii Crisurilor, email: ereshu@yahoo.com

** Oradea, email: ticuzz@yahoo.com

¹ *Istoria Românilor*, vol.V. 2003, p.359.

² *Idem*, p.356.

În acest context, după o ocupație de 32 de ani, Oradea este martora asediului ce va pune capăt dominației turcești de aici și implicit a pašalâcului ce-i purta numele.

Început în toamna anului 1691, asediul va fi ridicat în 5 iunie 1692, importanța strategică a orașului atât pentru tabăra turcească cât și pentru tabăra imperială justifică acțiunile întreprinse pe de o parte pentru păstrarea orașului și pe de alta de cucerirea lui³.

Victoria imperialilor conduși de generalul Donath Heissler este primită extrem de favorabil de către Curtea Imperială și consemnată ca atare în izvoarele vremii.

Dintre aceste izvoare cele de ordin numismatic-medalistic au fost puțin exploatate ca să nu spunem ignorate sau necunoscute, în abordările istoriei urbei de pe Crișul Repede⁴, cu toate că ele însele reprezintă, păstrând proporțiile, adevărate mărturii de artă barocă cu directă referire la istoria și iconografia cetății.

Pe de o altă parte, așa cum vom vedea mai jos, piesele se înscriu într-un tip merit a justifica, prin elementele de iconografie folosite, politica habsburgilor în această parte a Europei.

Menite a fixa un eveniment în mentalul epocii, piesele pe care le avem în vedere au fost bătute în anul asediului, sau în anul imediat următor, importanța desfășurării de forțe dar și a noului teritoriu cucerit fac ca una dintre piese să fie realizată în aur, subliniind odată în plus importanța momentului istoric.

Catalogul pieselor:

1. Medalie din argint⁵. Aversul redă imaginea idealizată a orașului, păstrând câteva elemente care se regăsesc și pe stampele contemporane cum ar fi citadela sau burgul. În prim-plan apare orașul, împrejmuț de ziduri, în partea dreaptă a câmpului monetar se remarcă o geamie. În partea stângă a imaginii, legată de un pod de oraș apare palanca Olosig, reprezentată parțial. Stânga compoziției este dominată de cetate din care sunt reprezentate trei bastioane, dublate la interior de un zid. În zona centrală a cetății apare reprezentat palatul princiar a cărui construcție a fost începută de Gabriel Bethlen și finalizată de urmașul său, Gheorghe Rakoczi I. În interiorul zidurilor palatului se disting turnurile fostei catedrale transformată în geamie după 1660 și alte două edificii cu turn. Întreaga compoziție este dominată de dealurile Oradiei, și de o panglică stindard cu câte doi ciucuri la capete pe care apare numele noului oraș al imperiului: GROSS.WARDEIN.

Legenda aflată în partea inferioară a câmpului monetar este următoarea: AUSPICIIIS LEOPOLDI M. DEDIT.CAPT.D.5.IVN. A.1692.

³ O foarte bună prezentare a etapelor acțiunilor militare din jurul Oradiei în timpul asediului, la Georgiță 2001.

⁴ Colectiv, 1995 pass; Colectiv, 2007 pass.

⁵ Piesa se află în colecția Constantin Iosif Zgardan, din Oradea; o piesă identică la: <http://mcsearch.info/record.html?id=196461>.

Reversul medaliei prezintă o scenă alegorică. În plan central apare un personaj drapat feminin, o personificare a Daciei, stând rezemată, și privind în jos spre stânga. În mâna stângă aceasta ține câteva frunze de laur, iar în mâna dreaptă un corn al abundenței.

Două genii, reprezentate sub formă de putto, flanchează personajul în partea inferioară a compoziției. Judecând după atributele acestora: cel din dreapta redat în picioare, într-o poziție dinamică, ține în mâna dreaptă o seceră iar în stânga un snop de spice; iar cel din stânga așezat, susține cu mâinile deasupra capului un coș cu fructe - pot fi lesne interpretate ca genii ale agriculturii. Întreaga compoziție artistică sugerează bogăția provinciei recuperate pentru Sfântul Imperiu Roman de Apus. Legenda aflată în partea superioară a câmpului monetar este extrem de sugestivă: DACIA FELIX. Cantul piesei poartă inscripția în relief: AUSTRIACIS MAGNAS FERT TRANSSILVANIA GRATES.

Este cunoscut și numele gravorului care a executat această medalie: Georg Hautsch. Dimensiuni: D.37 mm; Gr. 16,86 gr. Argint.

2. Eboșă, realizată în lemn⁶. Aversul cuprinde busturile suprapuse ale lui Leopold I și a fiului acestuia Iosif cu profilul spre dreapta. Pe marginea câmpului monetar se află inscripția: LEOPOLDUS/M(agnus).RO(manorum).IMP(erator)IOSEPHUS/R(ex).ET/H(eredis)/R(omanorum)/AVGVSTI/TURCARUM VICTORES PERPETVI*

Reversul redă ca și în cazul primei piese, o alegorie. În prim-plan spre stânga Leopold laureat așezat pe un tron, privind spre dreapta, primește cheile orașului de la un personaj masculin în genunchi. Deasupra o Victoria înaripată așază pe capul împăratului o cunună de lauri. Pe fundalul compoziției alegorice se distinge imaginea idealizată a orașului.

Partea de jos a câmpului monetar este ocupată de inscripția: V A R A D I N U M RECEPTUM. DIE.V.IUNI MDCXCII

Pe margine, deasupra întregii compoziții se află inscripția: ASSVETA TUIS SEMPER VICTORIA CASTRIS.

Gravor: Philipp Heinrich Muller. Dimensiuni: D.57 mm. Gr.necunoscută. Lemn.

3. Aversul eboșei nr.27. Realizată tot din lemn. Aceasta cuprinde busturile suprapuse ale lui Leopold și al fiului acestuia, privind spre dreapta. În exergă aceeași inscripție ca și la piesa a doua. Dimensiuni: diametru: 57 mm.

4. Reversul aceleiași eboșe⁸ descrisă la numărul 2, aceeași scenă alegorică în care Leopold așezat pe un tron primește cheile orașului de la un personaj care ar putea fi identificat cu episcopul romano-catolic de la acea dată, Augustin Benkovich.

⁶ Piesa a fost identificată pe site-ul: <http://mcsearch.info/record.html?id=35887>.

⁷ Casa de licitații: Dr. Busso Peus Nachfolger, licitația nr. 391, lot 2573, 2 mai 2007

⁸ Casa de licitații: iNumis, licitația nr. 15, Lot 2906, 25 martie 2011.

5. Medalie din argint⁹. Aversul redă o scenă alegorică în care Leopold așezat pe tron spre stânga, primește de la un personaj înapripat o scrisoare și un scut pe care este redată imaginea orașului. Jumătatea superioară prezintă în exergă următoarea inscripție: QVAE FVERANT TVA SVUNT, ET ERVNT TUVA; MAXIME CAESAR.

Reversul piesei este ocupat de o altă alegorie. În prim plan un personaj feminin sprijinit de o coloană patrulateră, sau un soclu, ține în mâna stângă un baston, iar în mâna dreaptă susține o cunună de lauri deasupra orașului, aflat în planul secund al compoziției artistice. Ca și în cazul aversului, legenda este plasată în jumătatea superioară a câmpului monetar aceasta este: COLLIGIT IN CAMPO TALES CONSTANTIA FLORES. Piesa a fost realizată de gravorii: E.Farber și M. Brunner. Dimensiuni: diametru: 48 mm; greutate: 44,2 gr.

6. Medalie din aur¹⁰, nominal de 22 de ducați. Piesa reprezintă produsul finit al eboșelor din lemn descrise mai sus- nr. 2 - 4. Unicat între medaliile dedicate victoriei de la Oradea, această piesă este de o execuție remarcabilă. Aversul și reversul sunt identice cu cele ale piesei numărul doi cu mențiunea că pe cantul piesei a fost realizată următoarea inscripție: QVANTVM TVRCA, VALET GALLVS, LEPIDOSQVE GEMELLOS SOL VIDET IN GEMINIS STRAGE PERIRE PARI. Dimensiuni: diametru 57 mm, greutate 76,50 gr.

⁹ Casa de licitații: Gorny & Mosch, licitația nr. 172, lot 6277, 15 octombrie 2008.

¹⁰ Casa de licitații: UBS Gold & Numismatics, licitația nr. 71, lot 99, 5 septembrie 2007

Discuții

Aceste piese se remarcă în primul rând prin execuția artistică fiind în acest sens produse ale barocului clasic. Din punct de vedere istoriografic primul care amintește și descrie primele două piese este canonicul Stephan Schoenvisner¹¹ la 1801. În remarcabilul său determinant tipărit la Buda, și retipărit șase ani mai târziu¹², acesta desenează piesa nr.1 calificând-o ca fiind elegantă (Fig.1).

Fig. 1

La acea dată eruditul canonic nu cunoștea varianta în aur a celei de-a doua piese și nici piesa descrisă la poziția 5. Un fapt care ni se pare inexplicabil este acela că nici una dintre piesele aici prezentate nu apar cuprinse în determinantul sibianului Adolf Resch tipărit în condiții excepționale 100 de ani mai târziu la Sibiu¹³. Este greu de crezut că Resch un extrem de fidel cunoscător al numismaticii transilvane să nu fi văzut aceste piese, dar acest lucru nu este imposibil dată fiind raritatea lor. Dealtfel din introducerea lui Resch rezultă că acesta nici nu cunoștea ediția din 1801 a lui Schoenvisner ci doar pe cea din 1807¹⁴, dar și în această ediție, medaliile apar descrise.

Nu ne propunem să punem sub semnul întrebării sau să minimalizăm aici opera lui Adolf Resch, una de o reală valoare, încă ne-egalată, în ce privește numismatica transilvană, dorim doar să atragem atenția asupra unei omisiuni constatate. Tot această medalie este reprodușă de H. Marczali în volumul dedicat perioadei absolutiste în Europa, din Vilagtortenete¹⁵, volumul IX.

Dintre istoricii orădeni, de această dată, Constantin Mălinaș este singurul care cunoștea o piesă, pe care o și ilustrează, fără a insista asupra importanței acesteia, preluând mot-a-mot descrierile lui Schoenvisner din 1807¹⁶. Dealtfel regretatul istoric orădean amintește doar, cea de a doua piesă fără a o ilustra și implicit discuta. Din mențiunile întâlnite în literatură această piesă pare a fi cea mai comună. Cea de a doua piesă este

Fig. 2

¹¹ Schoenvisner, 1801, p.407, Pl. XI, nr. 293.

¹² Idem, 1807, p.221.

¹³ Resch, 1901, p.216 sqq.

¹⁴ Ibidem, p.2.

¹⁵ Marczali, fără an, p. 325. eruditul maghiar reproduce o piesă aflată la Muzeul Național din Budapesta.

¹⁶ Mălinaș, 2007, p.68.

menționată de Scheoenvisner¹⁷ și de J. Veszerle într-un determinant apărut la Budapesta în 1911 (Fig.2)¹⁸, unde este reprodusă piesa nr.2, realizată din argint.

Dacă admitem că moneda sau cel puțin unul dintre atributele monedei este acela de a demonstra sau de a arăta puterea unui stat sau a unui monarh, dincolo de funcția ei economică¹⁹, atunci fără îndoială că aceste realizări ale numismaticii leopoldine se încadrează perfect în limitele acestei interpretări. Mai mult, rolul medaliei este unul de a fixa pentru posteritate într-un mental colectiv, un anumit moment istoric, o anumită situație dată sau un eveniment, or în contextul politic discutat, alungarea turcilor și desființarea pașalâcului de Oradea constituia un moment ideal pentru o astfel de imortalizare.

Cum spuneam mai sus, piesele în discuție fac parte din acea categorie de documente de propagandă, sunt piese cu o destinație specială, clară. Dacă în secolul anterior sau chiar contemporane cu piesele noastre existu încă acele medalii personale²⁰, cele trei medalii realizate cu ocazia asediului Oradei fac parte din arsenalul de propagandă și justificare a Curții de la Viena în drumul ei spre instaurarea dominației în Partium și Transilvania.

Dincolo de pretențiile monarhilor Habsburgi de a fi recunoscuți drept împărați romani, în instrumentarul de propagandă apar în câteva cazuri titulaturi care insinuează și trimit la o tradiție imperială romană. Ne referim aici la legenda: *Dacia Felix*, legendă ce va fi folosită mai târziu de Maria Tereza pe o medalie bătută la 1769 în cinstea Agriculturii, Mineritului și a Comerțului²¹.

Așa cum este cunoscut, primele monede cu această legendă sunt bătute de către Traianus Decius (249-251 p.Chr.)²² iar reluarea în medalistica barocă a denumirii Provinciei nu este una întâmplătoare, cum a remarcat deja, colegul M. Munteanu²³.

În toate alegoriile descrise, împăratul apare costumat în împărat roman celelalte elemente iconografice folosite cum sunt: personificarea Provinciei Dacia, geniile, folosirea grafiei latine și a numeralului sunt și ele de asemenea elemente de sorginte latină.

Un aspect care trebuie tratat aici, este acela al redării imaginii orașului. În toate cazurile acesta apare idealizat, este o imagine care are prea puțin de-a face cu realitatea, în condițiile în care în momentul emiterii acestor piese orașul era în totalitate distrus de operațiunile militare, motiv pentru care în timpul blocadei, la 4 decembrie 1691 Leopold va da un privilegiu pentru a încuraja re-popularea Olosigului²⁴, și implicit a orașului.

Singurele elemente care duc la identificarea fără dubii a imaginii redată pe aceste medalii sunt: burgul – respectiv cetatea bastionară, moscheea din cetate, în fapt fosta catedrală²⁵, palanca Olosig, Orașul de Jos, denumire dată orașului din jurul burgului, a cărui planimetrie poate fi azi doar intuită cu ajutorul stampelor și a planurilor de epocă²⁶.

Din analiza pieselor rezultă că, prima piesă este cea mai frecventă celelalte două fiind deloc sau mai puțin cunoscute ultima fiind în același timp un unicat din punct de vedere numismatic.

Realizarea artistică este net superioară ca și compoziție a câmpului monetar. Disponerea elementelor de iconografie și punerea lor în operă, sunt de asemenea net

¹⁷ Schoenvisner, 1801, p.407.

¹⁸ Veszerle, 1911, Tab.XIV, nr.2.

¹⁹ Sășianu, 1976, p.250.

²⁰ Dintre cele mai cunoscute le amintim pe următoarele: Castaldo, 1554(Resch, 1901, p.217; G.Basta, care bate medalii atât din aur cât și din argint (Resch, 1901, p.222.)

²¹ Resch, 1901, p.240.

²² Între ultimele interpretări o amintim pe cea a colegului și prietenului Mihai Munteanu, (Munteanu, 2010, p.137, cu bibliografia mai veche.

²³ Munteanu, 2010, p.251.

²⁴ Georgiță, 2001, p.86.

²⁵ Descoperirea unui arc frânt, specific arhitecturii islamice, înzidit, deasupra altarului bisericii catolice din cetate pare a fi singurul element descoperit pînă acum care susține existența aici a unei geamii (Pușcaș, 2010, p.76.), de altfel existența în cetate a unor edificii de cult islamice sunt amintite în izvoarele vremii, dintre cele mai cunoscute amintim din descrierea cetății realizată de călătorul turc Evlya Celebi (1660) care scria: „*Slavă lui Allah, în bisericile din Oradea nu se mai află nici un idol, căci toate au devenit lăcașuri musulmane de închinăciune*” (Călători VI, partea a doua, p.528.)

²⁶ Bubics, 1880 pl. 351; Kisari, 2007 passim, autorul reproduce mai multe planuri aflate în arhivele militare de la Karlsruhe.

superioare, pieselor renascentiste bătute în Imperiu sau în Transilvania. În acest sens ele se înscriu perfect în tipicul medalisticii leopoldine.

Referitor la numărul pieselor bătute se cunosc extrem de puține date, din ceea ce cunoaștem se poate spune că piesele cu legenda „Dacia Felix” sunt cele mai frecvente sau mai comune, cele bătute în aur sunt extrem de rare până acum ne-fiind cunoscută decât o singură piesă, referitor însă la numărul unor medalii personale este interesantă afirmația lui Samuel Koleseri care aminteste: „ca o amintire de familie au fost bătute de curând o sută cincizeci de piese de aur ale principelui Țării Românești”²⁷ autorul făcând referire la medalii bătute de Constantin Brâncoveanu. Caracterul oficial al acestor piese ne face să credem că ele au fost bătute în număr destul de mare din bronz sau argint cele din aur fiind destinate unor personaje deloc comune au fost bătute într-un număr mult mai mic.

Rezultate a unui fapt istoric aceste medalii marchează intrarea Oradei într-o nouă etapă a istoriei, prin includerea urbei de pe Crișul Repede în structurile Imperiului, realitate a cărei rezultate nu vor înceta să apară, evoluția orașului fiind strâns legată de evoluția Imperiului. În altă ordine de idei numărul acestor medalii, faptul că au fost bătute din bronz, staniu, argint și aur subliniază statutul orașului în cadrul structurilor administrative imperiale dar în același timp marchează începutul renașterii Oradei într-un context nou, european.

În concluzie acest studiu se dorește a fi un punct de plecare pentru o viitoare cercetare care cuprinde o analiză a stampelor cunoscute, a planurilor orașului, a monedelor bătute în diferite epoci în cetate și a tipăriturilor orădene.

BIBLIOGRAFIE / LITERATURE

BUBICS 1880	Bubics, Zs., Magyarorszagi varak es varosoknak a M.N. Muzeum Konyvtaraban letezo fa es rezmetzetei, Budapest, 1880.
CĂLĂTORI 1976	<i>Călători VI – Călători străini despre Țările române</i> , vol.VI partea a doua îngrijită de Mustafa Ali Mehmet, București, 1976.
BORCEA-GORUN 1995	<i>Colectiv 1995 - Istoria orașului Oradea</i> , ed. L. Borcea, Gh. Gorun, Oradea 1995.
BORCEA-GORUN 2007	<i>Colectiv 2007 - Istoria orașului Oradea</i> , ed. L. Borcea, Gh. Gorun, Oradea 2007.
GEORGIȚĂ 2001	Georgiță, M., <i>Asediul cetății Oradea (1691-1691)</i> , în, <i>Crisia</i> , XXXI, 2001, p.71-100.
ANDEA-ANDEA 2003	S. Andea, A. Andea, <i>Istoria românilor</i> , vol.V, Cap.III- <i>Transilvania în timpul lui Mihai I Apafi</i> , 2003, p. 341-368
KISARI 2000	Kisari, Balla Gy., <i>Kriegskarte un Plane aus der Turkenzeit in den Karlsruher Sammlungen</i> , Budapesta, 2000.
MARCZALI ????	Marczali, H., <i>Az Absolutismus kora</i> , Budapesta, f.a.
MĂLINAȘ 2007	Mălinaș, C., <i>Medalia ca document de bibliotecă</i> , Oradea, 2007.
MUNTEANU 2007	Munteanu, M., <i>Dacia și Optimus Princeps în medalistica transilvană medievală și modernă</i> , în <i>Dacia Felix. Studia Michaeli Bărbulescu oblata</i> , Cluj- Napoca, 2007,p.634-651.
MUNTEANU 2010	Munteanu, M., <i>Provincia Dacia: istorie politică și numismatică</i> , Cluj-Napoca, Cluj-Napoca 2010.
PUȘCAȘ C 2010	Pușcaș, C, <i>Evoluție arhitecturală și dezvoltare urbanistică</i> , în

²⁷ S. Koleseri, în *Călători VIII*, București, 1983.

- RESCH 1901 *Monografia județului Bihor, Vol,I, Oradea 2010.*
Resch, A., *Siebenburgische munzen und medaillen von 1538 bis zur gegenwart*, Sibiu, 1901.
- SĂȘIANU 1976
Sășianu, Al., *Tehnologie și artă monetară transilvăneană în sec. XVII, în Crisia, VI, 1976, p. 249-265.*
- SCHOENVISNER 1801
Schoennisner, St., *Notitia Hungaricae rei numariae ab origine ad praesens tempus*, Buda, 1801.
- SCHOENVISNER 1807
Schoennisner, St., *Catalogus numerum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationali Szechenyani*, Pesta, 1807.
- VESZERLE 1911
Veszerle, J., *Hatarhagyott Eremeszeti Tablai, Tabulae Nummorum Hungaricorum*, I Kotet, Budapesta, 1911.

Fig. 3.

Fig. 4.

Plansa I, Fig. 3 – Colecția Zgardan, inscripția de pe cantul medaliei; Fig. 4 – Medalia nr. 1 imagine mărită

Plansa II – E. Farber, M. Brunner, Medalie din argint (imagine mărită)

Plansa III, P. H. Muller, Medalie din aur (imagine mărită)

